

Запухляк І. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії і практики перекладу,
Донецький національний університет ім. Василя Стуса

Бойван К. Р.,
магістр,
Донецький національний університет ім. Василя Стуса

**ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ РОМАНУ МЕДЛІН МІЛЛЕР «ЦИРЦЕЯ»
В УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
ОСТАПА ГЛАДКОГО**

Художній переклад є одним із найскладніших напрямів перекладознавства, оскільки він виходить за межі суто лінгвістичних аспектів і охоплює широкий спектр культурних, стилістичних та емоційних нюансів. Художній текст як об'єкт перекладу є особливо складним через свою багаторівневу структуру, в якій значення реалізується не лише на рівні денотативного змісту, а й через емоційні, естетичні та культурні конотації. У цьому контексті лексичні перекладацькі трансформації виступають як ефективний інструмент, що дає змогу максимально точно адаптувати текст до нових мовних умов без втрати смислової, емоційної та стилістичної повноти.

За твердженням В. Карабана, лексичні трансформації використовуються тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути доцільно використанні при перекладі через невідповідність в точки зору контексту та значення [1, с. 301].

У науковій літературі це поняття привертає увагу багатьох дослідників як вітчизняної, так і зарубіжної шкіл перекладознавства, що дозволяє отримати різні підходи до його визначення та класифікації. До прикладу, серед українських дослідників тему лексичних перекладацьких трансформацій розглядали А. Задорожна, І. Запухляк, А. Калита, В. Карабан, І. Корунець, Д. Лазуренко, С. Максимів, А. Мамрак, Н. Проценко, Я. Рецкер, О. Селіванова, А. Федоров, Л. Черноватий, Г. Чумак та багато інших, серед іноземних філологів

можна зазначити імена Ж. Дарбельне, Ж.-П. Віне, О. Каде, Ж. Мунен, Н. Хомського, А. Швейцера.

За твердженням І. Лелет причинами використання перекладацьких трансформацій є: «виділення різних ознак того самого явища чи поняття, проблема контекстуального значення слова, проблема перекладу слів емоційного значення, різниця в смисловому обсязі слова, питання про сполучуваність» [2, с. 96].

Філологині Л. Науменко та А. Гордєєва пояснюють поняття «лексико-семантичні перекладацькі трансформації» як «способи перекладу лексичних одиниць (слів, словосполучень, фраз), враховуючи видозміни у їхній формі і значенні у порівнянні з мовою оригіналу» [4, с. 4]. Дослідниці надають найбільш розширену класифікацію лексичних перекладацьких трансформацій.

Важливо підкреслити, що не існує єдиного універсального підходу до класифікації трансформацій. Кожен дослідник пропонує власну систему, що відображає його наукові погляди, досвід і цілі. Проте, попри варіативність підходів, усі класифікації сходяться в одному: лексичні трансформації є незамінним засобом при роботі з текстами, де точність передавання змісту повинна поєднуватися зі збереженням стилістичної структури і культурної специфіки.

У пропонованій лінгвістичній розвідці опертя здійснювалося на класифікації, запропонованій В. Карабаном, який виділяє 6 типів перекладацьких трансформацій: конкретизація значення слова, генералізація значення слова, додавання слова, вилучення слова, заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови та перестановка слова [1, с. 300–314].

Лексичні перекладацькі трансформації відіграють особливу роль у романі Медлін Міллер «Цирця», адже впливають на передачу смислів, емоційне забарвлення, структуру твору та розуміння тексту читачем. Вони є важливим інструментом у відтворенні змісту, стилю та естетичної цінності художнього тексту в мові перекладу, охоплюючи процеси заміни лексем, розширення або звуження значень, використання синонімічних рядів, а також адаптацію мовної картини світу до культурних особливостей українського читача.

В результаті емпіричного аналізу роману Медлін Міллер «Цирця» в українськомовній інтерпретації Остапа Гладкого було проаналізовано 372 випадки лексичних перекладацьких трансформацій. Вони охоплюють широкий спектр прийомів, застосованих для збереження змістової глибини, стилістичної виразності та культурної адаптації оригіналу.

У результаті проведеного детального аналізу роману Медлін Міллер «Цирця» в українськомовному перекладі Остапа Гладкого було встановлено, що найпоширенішою перекладацькою трансформацією є вилучення. Вона становить 20% від загального відсотку аналізованих трансформацій з кількістю 73. Прикладом може слугувати вираз англ. «as if cut from living rock» [5, с. 19], який було перекладено як укр: «наче вирубане з каменю [3, с. 21]», з вилученням прикметника «living». Вилучення є цілком доречним і обґрунтованим з точки зору мовної традиції українського тексту. В англійській мові прикметник «living» у цьому контексті використовується метафорично, щоб підкреслити динамічність, енергію або сакральність каменю. В українській же мові словосполучення на кшталт «живий камінь» або «живий скелястий масив» звучить неприродно або двозначно, і може викликати небажані асоціації з фантастикою чи міфологією. Крім того, основний зміст порівняння – твердість, монолітність, суворість форми – зберігається і без цього прикметника, тому його вилучення не спотворює змісту оригіналу. Навпаки, це робить переклад більш плавним, природним і відповідним до норм української літературної мови, що, згідно з теорією перекладу, є проявом адекватності.

Другою за частотністю трансформацією у аналізованому перекладі є трансформація додавання, яка налічує 60 прикладів. Трансформація додавання полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі змісту речення (оригіналу), що перекладається, та/або дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують у культурі мови перекладу [1, с. 308–309]. Додавання окремих слів або фраз дозволяє передати відтінки значення, які в англійській можуть бути передані коротшими конструкціями або контекстуально. Крім того, українська мова за своєю структурою часто вимагає використання більшої кількості слів для вираження тієї самої думки, що в англійській. До прикладу, фраза англ: «waited to break out» [5, с. 15] при перекладі українською мовою «нарешті вирватися на волю» [3, с. 16] було доповнено словосполученням «на волю». Це зумовлено тим, що англійське фразове дієслово «break out» у даному контексті має значення раптової втечі або визволення з певного обмеженого простору, наприклад, з ув'язнення чи замкнутого середовища. Додавання словосполучення «на волю» дозволяє чітко окреслити суть дії – прагнення до свободи, до виходу за межі обмеження. Без цього уточнення український читач міг би не повністю зрозуміти намір або емоційне забарвлення оригіналу. Отже, додавання в цьому випадку виконує як смислову, так і стилістичну функцію, забезпечуючи

адекватність перекладу та його природність для україномовної аудиторії.

Трансформація конкретизації регулярно застосовувалась перекладачем при інтерпретації слова «limb(s)» (дослівно: кінцівка(и)) протягом усього роману. Наприклад: англ: «ready to enfold their limbs» [5, с. 20] – укр: «що чекали на їхні руки та ноги» [3, с. 23]. Звісно, в українській мові існує прямий еквівалент – кінцівки – але в повсякденному мовленні термін не використовується, адже несе більше професійне, вузько направлене значення і застосовується зазвичай в медичній або іншій науковій сфері спілкування.

За визначенням В. Карабана, генералізація – це лексична трансформація, що зводиться до зміни терміна вужчої семантики на термін ширшої семантики [1, с. 206]. Прийом застосовується в перекладі тоді, коли збереження вузькоспеціалізованого або конкретного терміна в мові оригіналу є недоречним, неприродним або малозрозумілим для цільової аудиторії. У таких випадках перекладач навмисно замінює термін з вужчим значенням на більш загальне поняття, яке краще відповідає мовним нормам і стилістичним очікуванням у мові перекладу. Найчастіше трансформація генералізації у перекладі роману Медлін Міллер Остапом Гладким застосовувалась по відношенню до узагальнення назв частин тіла. Наприклад, кілька десятків разів протягом всього роману, слово «foot» або «feet» було генералізовано до «нога(-и)». Так, у фрагменті речення: англ: «The moment my foot touched» [5, с. 66] – укр: «Тієї миті, коли її торкнулася моя нога» [3, с. 81]. Пояснюється це тим, що в англійській мові слово «foot» однозначно означає нижню частину кінцівки – стопу, однак в українському перекладі воно передано як «нога», що охоплює ширше поняття. Така заміна є обґрунтованою з огляду на стилістичні норми цільової мови: хоча українська мова має точне відповідне слово «стопа», воно переважно вживається в контекстах вузької спеціалізації – у медицині, анатомії, спорті тощо.

У результаті аналізу переклада Остапа Гладкого було виявлено 28 випадків застосування антонімічного перекладу. Наприклад: англ: «I dare anything» [5, с. 81] як укр: «Я не боюся нічого» [3, с. 97]. В оригіналі використано позитивне твердження про рішучість, тоді як в українській версії – конструкцію з подвійним запереченням, яка є природною та граматично правильною для української мови, хоча й не є типовою для англійської.

Комбіновані трансформації передбачають поєднання двох або більше простіших трансформацій, наприклад, коли одночасно відбувається додавання, опущення та генералізація. Частина речення

англ: «thinking of the robes she would wear to Zeus» [5, с. 11] була перекладена як укр: «думаючи яке вбрання зодягнеться, ідучи на Зевсові учти» [3, с. 12]. Тут було використано комбіновану трансформацію, що включає генералізацію та додавання. Англійське слово «robes» має значно вужче значення і позначає урочистий, ритуальний або святковий одяг, найчастіше – мантиї. У перекладі воно передане загальнішим терміном вбрання, який в українській мові функціонує як стилістично нейтральне і охоплює ширший семантичний обсяг – не лише ритуальний одяг, а й будь-який святковий або офіційний костюм. Така заміна є класичним прикладом лексичної генералізації, коли термін з вузькою семантикою замінюється словом з ширшою. Водночас у перекладі додано конструкцію «ідучи на Зевсові учти», якої немає в оригіналі. Такий прийом допомагає уточнити мету дії персонажа, розширює контекст і створює більш виразну візуалізацію сцени. Таким чином, комбінована трансформація забезпечує одночасно лексичну адекватність і стилістичну природність у межах цільової мови.

Згідно з класифікацією В. Карабана, заміна слова однієї частини мови словом іншої частини мови є лексичною трансформацією що відбувається тоді, коли слово в мові оригіналу перекладається не відповідником тієї ж частини мови, а іншої [1, с. 312]. Речення англ: «This is what it means to be alive» [5, с. 319] перекладено як укр: «Саме це й означає жити» [3, с. 390]. Тобто прикметник «alive» трансформовано в дієслово «жити», що забезпечує стилістичну легкість і граматичну відповідність українській мові. Це приклад того, як прикметникова форма англійською не має прямого природного відповідника серед прикметників в українській, тож перекладач вдається до дієслова, аби зберегти зміст і ритм вислову.

Загалом, проведений аналіз демонструє, що переклад роману Медлін Міллер «Цирця» Остапом Гладким вирізняється динамічним і гнучким підходом до мовного матеріалу. Це свідчить про прагнення перекладача не просто перенести текст у межах мови, а й створити художній твір, здатний зазвучати природно для українського читача, водночас зберігаючи глибину, атмосферу і багатшаровість оригіналу.

Література

1. Карабан В. І. Переклад наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова Книга, 2004. 576 с.
2. Климко К. А. Лексичні перекладацькі трансформації та їх класифікація. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2023. 67 с.

3. Міллер М. Цирцея / пер. з англ. О. Гладкого. Харків : Віват, 2024. 400 с.
4. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
5. Miller M. Circe. New York : Little, Brown and Company, 2018. 400 p.